

Леоненко Н.А.

Національний університет цивільного захисту України

ЕФЕКТИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

У статті проведено детальний аналіз конкурентоспроможності туристичної сфери України та обґрунтування необхідності ефективної реалізації механізмів державного регулювання щодо шляхів її підвищення.

Високі темпи розвитку туризму у світі сприяють тому, що багатьма державами світу туристична галузь розглядається як система, що надає всі можливості для ознайомлення з історією, культурою, звичаями, духовними і релігійними цінностями цієї країни і її народу і є джерелом доходу. Рівень розвитку туризму є невід'ємною частиною престижу країни, зростання її значення в очах світової спільноти і потенційних туристів. Тому підвищення конкурентоспроможності сфери туризму, створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту, вироблення стратегій туристської діяльності, визначення напрямів розвитку, сприяння розвитку організацій індустрії туризму – ключові завдання сучасної України. Нині найпотужніший туристський потенціал країни використовується недостатньо ефективно і туристична діяльність не приносить очікуваного результату. Необхідність посилення впливу держави на сферу туризму нині зумовлена також загостренням конкурентної боротьби як на міжнародному, так і на внутрішньому ринках туристських послуг. У статті досліджено рейтингові позиції України в рамках «Індексу конкурентоспроможності туризму» («The Travel & Tourism Competitiveness Index») країн світу, що проводиться Міжнародним економічним форумом (World Economic Forum). Висвітлені основні негативні та позитивні фактори, які впливають на конкурентоспроможність України на міжнародному ринку туристичних послуг. Деталізовано сильні та найслабші позиції сфери туристичних послуг України за показниками рейтингу «Індексу конкурентоспроможності туризму». Визначено механізми вдосконалення державної політики розвитку туризму щодо підвищення рівня її конкурентоспроможності в процесі забезпечення євроінтеграційної діяльності України.

Ключові слова: конкурентоспроможність, механізми державного регулювання, туристична сфера, Індекс конкурентоспроможності туризму, конкурентоспроможний національний туристичний продукт.

Постановка проблеми. Загалом в Україні туризм розглядається як галузь економіки, яка відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку, що зумовлює необхідність участі держави в регулюванні цієї сфери. Разом із тим найпотужніший туристський потенціал країни використовується недостатньо ефективно і туристична діяльність не приносить очікуваного результату. Необхідність посилення впливу держави на сферу туризму нині зумовлена також загостренням конкурентної боротьби як на міжнародному, так і на внутрішньому ринках туристських послуг. У зв'язку з цим головне завдання держави щодо туристської сфери – створення в Україні сучасного високоєфективного і конкурентоспроможного туристського комплексу, що забезпечує широкі можливості для задоволення потреб вітчизняних

і зарубіжних споживачів у різноманітних туристичних послугах, а також вироблення стратегій туристської діяльності, визначення напрямів розвитку, сприяння розвитку організацій індустрії туризму (в тому числі шляхом фінансування перспективних туристських програм), проведення відповідної економічної політики, укладання угод з іноземними державами з метою створення кращих умов для економічних відносин із ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження механізмів державного регулювання туристичної сфери з огляду на підвищення рівня її конкурентоспроможності присвячені наукові праці таких вчених, як Н. Бабіна, О. Білотіл, В. Волошенко, С. Домбровська, В. Дубик, О. Любіцева, М. Мальська, О. Осідач, Є. Смирнов, О. Смирнова, В. Шведун та ін. Щодо

аналізу статистичної інформації з цього питання, на особливу увагу заслуговують експертні матеріали Міжнародного економічного форуму (World Economic Forum) в рамках періодичної публікації «Індексу конкурентоспроможності туризму» («The Travel & Tourism Competitiveness Index») країн світу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану конкурентоспроможності туристичної сфери України та обґрунтування необхідності ефективної реалізації механізмів державного регулювання щодо шляхів її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 р. наголошує, що, незважаючи на ресурсну забезпеченість та безмежні потенційні туристичні можливості, Україна нині не має змоги конкурувати з розвинутими туристичними державами. Для раціонального і ефективного використання туристичних, природних, лікувальних та рекреаційних ресурсів України необхідно сформувати туристично-рекреаційний простір шляхом створення та забезпечення функціонування зон розвитку туризму та курортів і розробити, впровадити та запропонувати споживачеві конкурентоспроможний національний туристичний продукт [1].

Конкурентоспроможність туристичної сфери є одним із ключових показників сталого розвитку туризму, бо комплексно виражає його структуру, зміст та дає змогу виявити просторові закономірності та організацію [2]. На міжнародному рівні моніторингу цього питання на системній основі приділяють увагу Всесвітня туристична організація (UNWTO), Міжнародна Рада по туризму та подорожах (World Travel & Tourism Council) та Всесвітній економічний форум (World Economic Forum).

UNWTO з проблематики дослідження у своїй основі займається моніторингом статистики в'їзного, виїзного і внутрішнього туризму, кількості і діяльності підприємств туристичної індустрії, зайнятості у сфері туризму, внеску туризму в макроекономічні показники та ін. Організація регулярно видає статистичні довідники, серед яких особливо виділяються – «Статистичний збірник по туризму» (більш відомий як «Compendium of Tourism Statistics») і «Щорічник за статистикою туризму». Серед інших видань UNWTO за статистикою туризму слід зазначити статистичний довідник із виїзного туризму, «Світовий туристичний барометр», а також публікації по окремих країнах і регіонах світу. World Travel & Tourism

Council веде спостереження за конкретними економічними індикаторами туристської сфери країн світу. На особливу увагу заслуговує World Economic Forum та її рейтинг «Індекс конкурентоспроможності туризму» («The Travel & Tourism Competitiveness Index») країн світу. Індекс конкурентоспроможності сектора подорожей і туризму складається кожні два роки аналітичною групою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ). У процесі його підготовки використовується комбінація даних із загальнодоступних джерел і інформації від міжнародних організацій та експертів в області подорожей і туризму. Міждержавний аналіз факторів конкурентоспроможності секторів туризму і подорожей, що міститься в доповіді, дає інформацію для порівнянь, корисну при прийнятті рішень бізнесом і цінну для уряду, який прагне вдосконалювати умови для сектора подорожей і туризму. Дослідження містить докладні профілі кожної з економік, що фігурують у дослідженні та включають деталізацію підсумкового положення в рейтингу, а також представляють собою положення по ключових конкурентних перевагах та недоліках. Також у звіт включені доповіді експертів галузі, окремі розділи якого присвячені питанням зв'язку спрощення візового режиму та економічного зростання, необхідності політики використання місцевих конкурентних переваг у мінливому середовищі, впливу сектора туризму на створення робочих місць, впливу розвитку авіації на економічний розвиток [3].

Звіт МЕФ «The Travel & Tourism Competitiveness Index» за 2019 р. враховує 90 індикаторів, об'єднаних у 4 блоки, і включає розрахунки по 140 країнах [4]:

- створення сприятливого середовища (бізнес-середовище, безпека і правопорядок, здоров'я і гігієна, людські ресурси і ринок праці, інформаційно-комунікаційні технології);
- туристська політика і умови (пріоритетність туризму в політиці країни, міжнародна відкритість, цінова конкурентоспроможність, екологічна стійкість);
- інфраструктура (авіація, водний і залізничний транспорт, туристська сервісна інфраструктура);
- природні і культурні ресурси, ресурси ділового туризму.

В оцінках Всесвітньої туристичної організації представлено географічний поділ світу на укрупнені регіони і субрегіони. Відповідно до класифікації Україна належить до групи країн Європи та Євразії. У рейтингу туристичної конкуренто-

спроможності країн світу Україна посідає невисоке місце. Так, у 2007 р. вона займала 78 місце (з індексом 3,89 із 7 можливих), у 2009 р. – 77 (з індексом 3,84), у 2011 р. – 85 (з індексом 3,83), у 2013 р. – 76 (з індексом 3,98), у 2017 р. – 88 (з індексом 3,5). У рейтингу 2015 р. наша держава представлена не була, оскільки дослідження не проводилось [5].

У рейтингу Всесвітнього економічного форуму за 2019 р. Україна зайняла 78 місце, отримавши 3,7 бала з 7 можливих, а очолила його Іспанія, отримавши 5,5 бала. Далі розташувалися Франція (5,4 бала), Німеччина (5,4 бала), Японія (5,4 бала) і США (5,3 бала). Найскладнішими для подорожей виявилися Ємен (2,4 бала), Чад (2,5 бала) і Ліберія (2,6 бала). Країни з найбільшим індексом конкурентоспроможності подорожей і туризму – це ті країни, які в максимальній мірі відповідають новим віянням: зростаючий попит на туристичні послуги країн, що розвиваються; врахування уподобань туристів пенсійного віку і молодих туристів, що суттєво відрізняються; важливість інтернет-послуг, особливо в мобільних додатках.

За останні два роки Україна піднялась на 10 позицій в Індексі конкурентоспроможності у сфері подорожей і туризму, посівши 78 місце. Згідно з доповіддю Всесвітнього економічного форуму, Україна показала найшвидший темп зростання в субрегіоні (Європа та Євразія). Зокрема, в процесі стабілізації та відновлення країни Україна різко поліпшила ділове середовище (з 124 до 103 місця), безпеку (з 127 місця до 107) міжнародну відкритість (з 78 до 55) та інфраструктуру (з 79 до 73) [6].

Тобто, оцінюючи динаміку рейтингової позиції України щодо конкурентоспроможності в туристичній сфері, ми спостерігаємо не подальший розвиток, а тільки повернення до показників 2007 р.

Якщо порівняти позиції України із позиціями європейських країн у 2019 р., що входять в одну рейтингову групу, яка складається з 46 членів, то наша держава займає однакові позиції з Вірменією та Казахстаном (3,7 бала) та випереджає тільки Македонію (3,4), Сербію (3,6), Албанію (3,6), Боснію і Герцеговину (3,3), Молдову (3,3), Таджикистан (3,3), Киргизстан (3,2). Розвиток туристичної сфери в Україні нині значно поступається найближчим країнам-сусідам з Євросоюзу – Чехії (38 місце в рейтингу), Польщі (42 місце), Угорщині (48 місце) [4].

Нині Україну можна зарахувати до країн із середнім рівнем розвитку туристичного продукту. На наш погляд, основними негативними факторами, які

впливають на конкурентоспроможність України на міжнародному ринку туристичних послуг, є:

- низький рівень державного регулювання та планування розвитку туризму загалом по країні та окремо по регіонах і механізмів їх взаємодії;
- образ України як країни, несприятливої для туризму;
- нерозвиненість інформаційної бази про туристичні можливості та туристичну пропозицію;
- складнощі державного регулювання, пов'язані з питаннями міжвідомчої, міжгалузевої та міжнародної координації в питаннях ліцензування, забезпечення безпеки, візового та транспортно-забезпечення та страхування;
- недостатній розвиток інфраструктури, особливо транспортної, високий моральний і фізичний знос існуючої матеріальної бази;
- недосконалість і суперечливість законодавчої бази туризму;
- низька ефективність механізмів державного стимулювання залучення інвестицій у сферу туризму;
- недостатній рівень професіоналізму працівників туристичної сфери, одноманітність наданого асортименту послуг і невисока якість обслуговування у всіх секторах туристичної індустрії.

Основними позитивними факторами, які можна зарахувати до певних конкурентних переваг українського туристичного сектора, є: наявність унікальної культурної і природної спадщини, що дає змогу створювати різноманітний туристичний продукт, орієнтований на зростаючі потреби різних сегментів туристського ринку; потенційна можливість реалізації всіх видів і форм туризму; можливості для проведення в провідних ділових туристських центрах великих акцій (конференцій, змагань, фестивалів), як всеукраїнських, так і міжнародних тощо. Варто зазначити, що унікальні природні ресурси і культурна спадщина, якими володіє наша країна, не можуть розглядатися як єдина і достатня умова для забезпечення успішного розвитку туризму в країні, тому що являють собою лише один з елементів туристської пропозиції.

Якщо деталізувати показники за рейтингом «Індекс конкурентоспроможності туризму», серед сильних позицій сфери туристичних послуг України можна виділити: паритет купівельної спроможності, тобто змогу витратити меншу кількість грошей, ніж іноземці витратили б у своїй країні на той самий товар; порівняну вартість розміщення в готелі; кількість спортивних стадіонів із місткістю більше, ніж 20 тис. місць; кількість

культурних об'єктів світової спадщини; якість залізничної інфраструктури; щільність залізничних шляхів; достатню кількість банкоматів задля обміну валют іноземними туристами; кількість авіакомпаній; час, необхідний для відкриття бізнесу; вартість відкриття бізнесу тощо.

Найслабші позиції сфери туристичних послуг України виявились за такими показниками: якість доріг; ступінь впливу оподаткування до інвестування; захист прав власності; вплив регуляторного середовища на приплив прямих іноземних інвестицій; індекс тероризму; пріоритетність розвитку сфери туризму для уряду країни; ступінь впливу оподаткування на стимули праці; щільність мережі аеропортів; рівень дотримання екологічних норм законодавства; ступінь регулювання екологічних норм; загальний рівень податків; поширеність ВІЛ; сталість розвитку туристичної індустрії; якість туристичної інфраструктури (готелів, курортів, розважальних закладів тощо); кількість готельних номерів на 100 жителів; ефективність маркетингу та рекламних заходів для залучення туристів; якість авіаційної інфраструктури тощо [5].

У зв'язку з цим, підкреслюючи необхідність зміцнення позицій туристичного комплексу України, важливо виробити комплексний підхід до вирішення проблем галузі, ширше використовувати можливості міністерств, відомств, комерційних і громадських структур у сфері туризму. Однак поки державна система просування національного туристичного продукту знаходиться в стані становлення. Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду свідчить про відсутність в Україні концепції конкурентоспроможності вітчизняного туризму. Приклади багатьох держав світу свідчать про те, що на просування туристичного продукту національним туристським адміністраціям виділяються солідні кошти (Ізраїль – 200 млн дол., Іспанія – близько 150 млн дол., США і Китай – по 70 млн дол., Франція – 60 млн дол.).

В Україні слабо використовуються можливості реклами – з досліджень UNWTO, кожен вкладений у рекламу туризму долар приносить рекламодавцю більше 500 дол. прибутку. Реклама українських можливостей у сфері туризму та її фінансування залишають бажати кращого. Поза увагою серйозних наукових досліджень залишаються актуальні питання підвищення конкурентоспроможності. У зв'язку з цим об'єктом глибоко продуманої системної державної політики має стати науково-освітня сфера в туризмі загалом, що націлена, зрештою, на створення конкурентоспроможного національного туристичного продукту.

Проведений аналіз дає змогу визначити шляхи вдосконалення державної політики розвитку туризму в процесі забезпечення євроінтеграційної діяльності України, серед яких важливе місце належить: формуванню привабливого туристичного іміджу країни та її регіонів; удосконаленню правових засад регулювання у сфері туризму; стимулюванню підприємств до розвитку туристичної інфраструктури, створення нових робочих місць; збільшенню асортименту туристичних послуг; впровадженню ефективних фінансово-економічних механізмів для стимулювання туристичної діяльності та залучення інвестицій ЄС задля розбудови найбільш відвідуваних місць; збільшенню уваги до іноземних туристів; поширенню реклами туристичних місць України за кордоном; поглибленню співпраці з міжнародними туристичними компаніями; збільшенню витрат на маркетингову політику просування туристичного продукту на європейський ринок; поширенню інформації через онлайн-комунікації; проведенню відкритих форумів серед молоді щодо пошуку нових ідей для поліпшення туристичної сфери; покращенню екологічної ситуації тощо. Для підвищення конкурентоспроможності України на ринку європейських послуг необхідно сформувати ефективну модель співпраці держави, бізнесу та суспільства. Для залучення більшої кількості іноземних туристів Україні доцільно брати участь у різних міжнародних виставках, презентуючи національний туристичний продукт, а для використання кращого європейського досвіду до розробки програм розвитку туристичної галузі варто залучити вітчизняних і зарубіжних фахівців сфери туризму.

Висновки. Роль туристичної сфери в економіці України та зростання негативних наслідків її незбалансованого розвитку призводять до розуміння необхідності вдосконалення механізмів державного регулювання туризму як інструменту підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному ринку туристичних послуг шляхом: формування ефективного конкурентоспроможного національного туристичного продукту; підвищення якості туристичних послуг; рекламно-інформаційного створення та просування позитивного іміджу України як країни, привабливої для здійснення подорожей; розвитку пріоритетних туристичних центрів на основі принципів сталого розвитку; розробки єдиної комплексної державної політики регулювання розвитку туризму з урахуванням специфіки регіонів, соціальних проблем, проблем охорони і відновлення природних та історико-культурних туристичних ресурсів.

Список літератури:

1. Про схвалення стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 р. : Розпорядження КМУ від 16.03.2017 р. № 168-р / База даних «Урядовий портал» / КМ України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/249826501>(дата звернення: 25.09.2019).
2. Леоненко Н.А. Концептуальні засади державного регулювання сталого розвитку туристичної сфери. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Том 30 (69). № 4. С. 82–86.
3. Индекс глобальной конкурентоспособности: информация об исследовании. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info> (дата звернення: 27.09.2019).
4. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (дата звернення: 27.09.2019).
5. Полковниченко С.О., Мурай А.О. Оцінка конкурентоспроможності України на Європейському ринку туристичних послуг. *Ефективна економіка: електр. наук. фах. вид.* 2018. № 2. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/12_2018/114.pdf (дата звернення: 01.10.2019).
6. Украина улучшила свои позиции в рейтинге самых привлекательных стран для туристов. URL: <https://delo.ua/economyandpoliticsinukraine/ukraina-uluchshila-svoi-pozicii-v-rejtinge-samyh-357611/> (дата звернення: 02.10.2019).

Leonenko N.A. EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF STATE REGULATION MECHANISMS AS A TOOL TO INCREASE THE COMPETITIVENESS OF THE TOURISM SPHERE OF UKRAINE

The article analyzes the competitiveness of Ukraine's tourism sector and substantiates the need for effective implementation of state regulation mechanisms for ways to increase it.

The high rate of tourism development in the world contributes to the fact that in many countries of the world the tourism industry is considered as a system that provides all opportunities to get acquainted with the history, culture, customs, spiritual and religious values of this country and its people, and is a source of income. The level of tourism development is an integral part of the country's prestige, increasing its value in the eyes of the world community and potential tourists. Therefore, improving the competitiveness of the tourism sector, creating a competitive national tourism product, developing strategies for tourism activities, identifying directions for development, promoting the development of organizations of the tourism industry are key tasks of modern Ukraine. Today, the country's most powerful tourism potential is underutilized and tourism activities do not produce the expected results. The need to increase the influence of the state on the tourism sector is currently due to the intensification of competition in both international and domestic tourist services markets. The article examines the ranking of Ukraine in the framework of "The Travel & Tourism Competitiveness Index" of the countries of the world, conducted by the International Economic Forum (World Economic Forum). The main negative and positive factors that influence Ukraine's competitiveness in the international tourist services market are highlighted. Strengths and weaknesses of the tourist services sector of Ukraine are detailed in terms of the Tourism Competitiveness Index. The mechanisms of improvement of the state policy of tourism development in order to increase the level of its competitiveness in the process of ensuring the European integration activity of Ukraine are determined.

Key words: *competitiveness, mechanisms of state regulation, tourism sphere, Tourism Competitiveness Index, competitive national tourism product.*